

A KÖZMUNKÁS AZ ÚJ MEDVETÁNCOLTATÓ CIGÁNY?

Kerekasztal-beszélgetés a Roma hősök nemzetközi színházi fesztiválról

A Roma hősök nemzetközi színházi fesztiválra a koronavírus-helyzet miatt 2020-ban online került sor. A Független Színház másfél hónapon keresztül minden szerdán közzétette Facebook-oldalán az előadás-felvételeket, amelyek huszonnégy órán keresztül voltak elérhetőek. A „premierék” után pedig (nagyreszt angol nyelvű) Zoom-közönségtalálkozókat tartottak. A fesztivál nyolc előadásában számos európai roma társulatot és előadót ismerhetett meg a közönség. A programról GÁBOR SÁRA, PERÉNYI BALÁZS és ORSÓS JÁNOS beszélgetett.

Gábor Sára: Ti hogyan értesültetek a fesztiválról, és mit gondoltok a tematikáról, a koncepcióról és a címválasztásról? Hallottatok a korábbi Roma hősök fesztiválokról? Volt bármilyen kapcsolatotok a Független Színházzal?

Perényi Balázs: Kivételesen azt gondolom, hogy ez egy érvényes címadás. Olyan nézőpontot kínál, amely érdekes, és összerántja az előadásokat. Elég jó a véleményem erről a fesztiválról, amelyet nem ismertem korábban.

Orsós János: Én részt vettem már korábban a Független Színház Roma hősök workshopján, ahol megemlítettem, hogy cigány irodalomtörténettel foglalkozom, és tudomásom van 19. századi cigány szindarabokról is. A hír eljutott Rodrigóhoz (*Balogh Rodrigó, a Független Színház vezetője – a szerk.*), aki meg is keresett. Akkor kezdtünk el beszélgetni, próbált beavatni abba, mit is csinálnak. Egy-két projektjükben részt is tudtam venni.

G. S.: Az én első benyomásom az volt, hogy ez egy jó cím – sűrű, vonzó. És profi brand épült köré. Aztán beszélgettem valakivel, akiben felmerült, hogy ha ez a fesztivál roma hősökéről szól, akkor ehhez ő mint nem roma mennyire tud kapcsolódni. Ezután gondolkodtam el azon, hogy kinek is szól ez a fesztivál. Inkább a színház vagy inkább a roma kultúra iránt érdeklődő embereknek? Vagy az európai roma színházi társulatok „konferenciájába” nyerünk bepillantást? Szóval bennem a cím felvetett kérdéseket is.

P. B.: Az előadásokat nézve bennem a hitelesség kérdése merült fel. Nem történeti vagy dokumentarista, és nem is feltétlenül esztétikai értelemben, inkább abból a szempontból, hogy mit hiszek el az előadóknak, vagy mitől lesz számomra fontos, amit mondanak. Mennyiben függ össze a kommuni-

kációs és személyes hitelesség a megformáltsággal, illetve a színházi érvényességgel? És a gondolat tisztasága feltétlenül megszüli-e a formát, ahogy az elmondható? A jó előadásnál az az érzésünk, hogy azt a gondolatot csak úgy lehet elmondani. Érthető vagyok?

G. S.: Ha hoznál példát, akkor nekem érthetőbb lenne.

P. B.: Gyakran láthatóak az előadásokban nem érvényes vagy hiteles színészi alakítások, amelyekben a színészek zavarjeleket adnak. Kitért kar, illusztratív páros gesztusok, vigyázz-állásban hátrafeszülő térd, védekezően a másik felé fordított tenyér, hamis nevetés. Ezek színészi lelepleződések, és legtöbbször akkor fordulnak elő, amikor valamit direkt közölnek, és nincs valódi szituáció. Eluralkodik a mégoly jogos indulat, amely emberileg hiteles, de attól, hogy kifelé, demonstratívan, transzparensen mondják, színészig hiteltelenné válik. Sok előadásban észrevehető, hogy a kimondott és az elhallgatott aránya nem ideális. Nem bízván a nézőre, nagyon sok mindent megerősítenek, kurziválnak, aláhúznak, és ezáltal a kifejezés ereje is elvész. Ugyanakkor minden előadásban találtam olyan helyzeteket, amelyekben egyszer csak jobbakká lesznek a színészek, igazabbak. A Romacénben például az előadás kétharmadában domináló virtuális világban furcsán merevnek és esetlennek tűnnek a játszók, de amint kikerülnek a cybertérből, és adódik egy valódi szituáció – egy vallatás –, egészen nagy-szerűek lesznek, és nagyon szuggesztívek. Ugyanezt figyeltem meg *A cigányvajdánál*, ahol az előadás második felében, amikor valódi helyzetek jönnek létre, egészen kiváló alakításokat láthatunk. Például akkor, amikor a román strázsától ételt kér a medvéjének a karaván szegény medvetáncoltatója, és létrejön egy izgalmas, tétre menő játék köztük. Egyenletesen ma-

gas színvonalú színészi játékot Fekete-Lovas Zsolttól láttam, a *Perkucigóban*: világos volt a monodráma alapszituációja, és magasrendű, érzékeny, személyes, a közléshelyzetből, a nyelvéből fakadóan hiteles alakítást követtem végig.

G. S.: A *Romacén* után támadt olyan gondolatom, hogy mintha a rendezés elcsúszott volna a dráma eredeti szándékától. Realitásnak ábrázolták a cybervilágot, miközben a végén kiderül, hogy roma asszonyok Londonban számítógépeznek és fórumozgatnak, és a közös, lázadó fórumuk a *Romacén* – tehát mindez a képzeletükben zajlik le. A lezárás számomra is az előadás legerősebb része volt. Illetve az a megszólalás, amikor Mihaela Drăgan író-előadó egy monológot mond el a roma holokausztról, és arról a vágyáról, hogy visszatérjen helyretolni azt.¹

P. B.: Azért írói problémák is akadtak. Van egy laza harmincperces exozicció, amelyben tulajdonképpen semmiféle cselekmény nem indul el. És kihagyták azt a lehetőséget, hogy a virtuális világhoz kialakítsanak egy virtuóz színészi nyelvet. Mégiscsak a cybertér az, amelybe beleálmódják magukat, és ahol a teljességet megtalálják. „A cybervilág az én Bako-nyom”, oda tudok menekülni. Ez hatott rám mint gondolat.

O. J.: Nekem is vegyesek a benyomásaim erről az előadásról, és örülök annak, hogy ebben megerősítettetek. Mindenesetre a vizuális túlkapástól függetlenül a tartalom, amelyet megjelenített, kifejezetten érdekes volt. A cigány perspektívából felmutatott feminista narratíva, méghozzá ebbe a futurisztikus közegbe ágyazva, innovatív. Maga a cím is beszédes, utal a tartalomra – beidézi az antropocént mint földtörténeti kort. A *Romacén* pedig egy olyan jövőképet vizionál, amelyben a cigányok tevékenységeinek hatása lesz a világ történéseire. Az előadásban pont azt láthatjuk, ahogy a fehérek és férfiak által uralt világban megjelennek azok a lázadó cigány nők, akik az addigi világrend hatalmi konstrukciójának megfordításával akarják bevezetni az új, cigány nők által dominált világrendet, a „romacént”. Ez szerintem önmagában véve is izgalmas téma. Mégsem ez volt az az előadás, amely leginkább a szívemhez nőtt, hanem amelyet te is kiemeltél, Balázs, a *Perkucigó*. Ahogy Fekete-Lovas Zsolt egy személyben megformált több karaktert, előjött a darab üzenete is, amely az identitás és hitelesség kérdéseit, problematikáját és ellentmondásait feszegette. És mindezt egyedül vitte végig. Ez vált a kedvencemmé.

P. B.: És ennek az előadásnak volt humora, amit máshol sokszor hiányoltam. A *Perkucigónál* a színházi szerep, a sztereotípiák és a társadalmi szerepek nagyon izgalmas, élő viszonyba kerültek. És ennek voltak színészi csodái. Amikor Fekete-Lovas fölvette a szemüveget meg a köpenyt, akkor ő tényleg arab orvos lett, és egyszer csak megéreztem, ennyi kell, és már máshogy nézünk rá. Ez a maga egyszerűségében elementáris felmutatása annak, hogy valamit megszoktunk és természetesnek veszünk, amit nem vehetnénk annak. Mindemellett még elegánsan rövid is tudott lenni. A *Perkucigó* huszonnégy percben elmond mindent, és végigvezet egy úton.

G. S.: A fesztiválnak szerintem vállalt célja, hogy informálja nézőit az európai roma közösségről. Számomra az, hogy egy romának született ember később, idegenektől tudja

Gábor Sára. Fotó: Nagy Gergő

Orsós János

Perényi Balázs

¹ Az előadás háttere a *Romafuturizmus* nevű művészeti irányzat és manifesztum, amelynek egyik első pontja célul tűzi ki „a romák történelmének újraértelmezését egy olyan szempontból, amely magában foglalja a rabszolgaság és a holokauszt túlélői által genetikailag átörökölt transzgenerációs fájdalmak gyógyítását.” Michaela DRĂGAN, „A technoboszorkányé a jövő – Romafuturista manifesztum”, ford. UGRON Nóra, *Játéktér* 9, 4. sz. (2020, tél): 71–75.

meg, hogy ő roma – hasonlóan a második generációs zsidó holokauszt túlélőkhöz, akik elől a szüleik elhallgatták a származásukat –, eddig ismeretlen volt.

P. B.: Visszakapcsolódnék ahhoz, hogy ki a célközönség, és milyen nézői pozíciókat vetnek fel az előadások. A *Romacén* azt kínálja föl, hogy én nem roma nézőként részese vagyok-e annak az elnyomó, fehér patriarchális világnak, amely ellen megteremtik a „romacént” – tehát nekem is beint-e a végén a lázadó lány. Nem nagyon berzenkedek ez ellen, vagy nem háborodom föl rajta, csakhogy a *Perkucigó* párbeszédet kezd velem: én így élem meg, te hogy látsz engem? Ahogy szerintem *A cigányvajda* is – a *Romacén*hoz hasonlóan – inkább a saját közösségnek szól, és a saját közösség identitását-történelmét járja körül, és ezáltal – nem mellesleg – tájékoztat.

G. S.: *A cigányvajda* számomra a repertoár leghagyományosabb előadása. Néha olyan érzetem támadt, mintha a *Hegedűs a háztetőn*t nézném, csak rabbi helyett vajdával. A látványvilága kirívóan régies. És valami vásári hangulatot is teremtenek a zenés-táncos betétek, illetve a karaván megjelenített lakói, akik a commedia dell'arte alapfiguráira hajaztak. Az élményem mégis az volt, hogy amint elfogadtam ezt a látványt, a zenés-táncos betéteken meg egy idő után átugráltam, elkezdett érdekelni a történet.

O. J.: Én megörültem, hogy egy ilyen klasszikus előadást látunk. Ha nem hangzik el, hogy a világháború idején játszódik, akkor azt gondoltam volna, hogy a 19. század második felében járunk. A látványvilága nagyon megfogott, miközben a többi előadás cselekményét izgalmasabbnak tartottam.

P. B.: Nem tudom, hogy tudatos anakronizmussal dolgoztak-e, de ezek az emberek úgy voltak felöltöztetve, mint egy képez *Bibliában* az ószövetségi zsidók.

O. J.: Ez a felvetés már csak azért is roppant érdekes, mert én humorosan épp így indítottam a jegyzetemet, hogy: bibliai háromkirályok.

P. B.: A betlehemes játék is eszembe jutott közben, de lehet, hogy részükről ez is tudatos volt, és tulajdonképpen az időből kiszakadtságát mutatja fel ennek a törzsi vagy archaikus életformának. Az elején megjelenik az örök vándorlás motívuma is, ahogy körbejárják a szekeret – mintha ez lenne a cigány sors. És azért 19. századi, mert azok a nemzetkarakterológiai sztereotípiák, amelyeket felvonultat a cigánysággal kapcsolatban, a 19. századi identitáskereső kelet-európai nemzetállamok sztereotípiái is voltak. Mindezek jelentős részben a korabeli népszínművek által formálódtak ki: a szabadságszerető, bátor, egyenes, szókimondó, összetartó nép, amelyet belülről próbál bomlasztani egy Gonosz Pista-szerű figura *A falu roszszából*. Tehát historikus ennek az előadásnak a stílusa, viszont van benne formátum. A zene viszont megbocsáthatatlan. Eklektikus, hatásvadász és melodramatikus.

G. S.: Ahol a zenehasználat nekem problematikus volt, az a *Bambina*. Először örültem neki, hogy egy dokumentarista előadásba bekerülnek songok, de aztán azt éreztem, hogy nem tesznek hozzá, nem húznak be, és nem indítják el a fantáziámat. Miközben a végére megkedveltem az előadást. Bevállalós, hogy lecture performance-ként feldolgozták a világnak ezt a különös szeletét – a romániai roma virágárusok történetét és a vezetőjük, Bambina életét.

O. J.: Én annyira nem voltam a zene ellen, mert ez a Mamiru nevű énekes egy vidám, szerethető formát kínált, és a zenei betétek nemcsak megteremtették a virágárus-milió vibráló hangulatát, hanem a jelenetek közötti átállást is segítették.

P. B.: Ennél az előadásnál teljesen érvényes a *Roma hősök* fesztiválon való részvétel, hiszen Bambina sikeres üzletasszony, anya, aki matriarchaként segítette a közösséget. Mondjuk azon elegánsan átsiklottak az alkotók, hogy ő volt Elena Ceaușescu udvari szállítója.

O. J.: Nagyon fontos és izgalmas kérdés, hogy vannak-e érvényes, elbeszélhető történetei a cigányoknak. Azért is látom hiánypótlónak ezeket az alkotásokat, mert a történetiség hangsúlyosan jelen van bennük. A cigány önreprezentáció szempontjából elengedhetetlen egy olyan történeti múlt, amire rá lehet mutatni, ami elbeszélhető, s ezáltal hitelesítheti a jelent is. Napjainkban a roma holokauszt kutatásában már jelen vannak cigány származású kutatók is, s ezért a roma holokauszt fontos részét képezi a cigány történelemnek. Azt megmutatni, hogy a cigányoknak tudomásuk van a 20. századi történelmükről, és ezt meg tudják jeleníteni cigány és nem cigány nézők számára egyaránt, fontos küldetése ennek a fesztiválnak.

G. S.: És nagyon érdekes, hogy az alkotók hol a történelem, hol a jelenkor, hol a jövő felé nyúlnak, hol a roma közösségen kívülre, mint a menekültekről szóló *Hősök* című osztrák előadásban.

P. B.: Az osztrák előadásban nagyon szépen reflektálnak az előadók a szerephez való viszonyukra azzal, hogy kijönnek az elején, és elmondják: én roma vagyok, nem szír, németül fogunk beszélni, pedig akiket játszunk, nem tudnak ezen a nyelven, a mi identitásunk nem ugyanolyan múltat tekint vissza, mint az övék, de vannak hasonló élményeink, és igyekszünk tisztelettel megjeleníteni a figurákat. Egy másik, számomra fantasztikus rész, amikor David Bowie *Heroes* című számára a menekültfigurák olyan fotókat mutatnak az elképzelt életükről, amelyek a színészek civil életéből származnak. Ez egy nagyon érzékeny játék azzal, hogy az előadók – az előadás metaforáját használva – a váron belül vannak: azaz Európában.

G. S.: A *Falunapról* még nem beszéltünk. Pedig az emlékezetes színészi pillanatok közül nekem meghatározó Balogh Orsolya alkoholista, bolond figurája, aki a lejtőn felbattyogó nézőcsapatától kezdett el koldulni. És az egész előadás igyekezett árnyalt és ellentmondásos képet festeni arról, hogy mi zajlik jelenleg a társadalmunkban. Látszik, hogy szociografikusan hiteles, a figurák és a történetek tekintetében is.

O. J.: Vegyesek a benyomásaim a *Falunappal* kapcsolatban. Itt éreztem meg azt a fajta esetlenséget, amiről Balázs beszélt. Ettől eltekintve a felvétel szociografikus oldala kiemelendő, hogy meg tudta mutatni az egészen hátrányos helyzetű települések mindennapjait, problémáit és túlélési stratégiáit.

P. B.: Ennek az előadásnak nagyon nem tett jót a felvétel. A Gellért-hegy mint tér borzasztóan ellene dolgozott annak, hogy megjelenjen a fiktív falu, Lápos. Ehhez képest, teljesen egyetérték Sárával, a szociografikus és színészi hitelesség vagy az alakítások minősége vitathatatlan. És hát minden van benne: emberkereskedelem, a lányát eladó apa, segély. Miközben elkerülik azt a csapdát, hogy fölülről ábrázolják – a rendkívül kártékony magyar kabaré hagyomány nézőpontjából – a vidéki embereket. Ez fontos vállalás, csak azon gondolkodtam, hogy a medvetáncolat, a virágárús és a lókupec cigány után következő sztereotípiák, szereptípusok ne a segélyváró, az alkoholista, a közmunkás és az uzsorás cigány legyen. Ezért nem kárhoztatom az előadást, hiszen én színházban hasonló figyelmet, gondosságot és érvényességet nem nagyon tapasztaltam ennek a közegnek az ábrázolásában.

G. S.: És akkor ezzel rá is kanyarodhatunk a zárókörre. Nagyon izgalmas gondolat, hogy végül is a régi szerepkörök, sztereotípiák és archetípusok alakulnak át és termelődnek újra. Szerintetek ebben milyen szerepet játszik ez a fesztivál?

O. J.: Az én benyomásom, végignézve a filmeket, hogy bizonyos esetekben történik elmozdulás, máskor maradunk a jól bevált kliséknél. A *cigányvajdánál* tipikus 18–19. századi

ARTHUB: Bambina, a virágok királynője

zsánerfigurákról beszélünk, miközben a *Falunapban*, ahogy Balázs mondta, ezeknek a jelenbe konvertált változatait láthatjuk. Más esetekben viszont próbálják ezeket a kliséket meghaladni. A *Bambina* egy kifejezetten érdekes és pozitív társadalmi felemelkedéstörténetet mutat be. A *Romacén* pedig kicsit túlságosan meg akarja haladni a cigány karakterrel kapcsolatos eddigi koncepciókat. Számomra nagyon érdekes megközelítéseket mutatnak be ezek a felvételek annak kapcsán, hogy ezekben a cigány színdarabokban mit tudnak kezdeni a cigányábrázolás bevett konvencióival.

P. B.: Teljesen egyetértek. Még az *Európai családban* is modern figurákat próbáltak megjeleníteni, akik nem felejtve el, honnan jöttek, segítők lettek, vagy zenészek. Csak ott nagyon nem váltak élővé a figurák, pedig nem voltak sztereotípiák. Persze az emberi gondolkodás sztereotipikus. Típusokba rendezzük az ismereteinket, mert különben nem tudunk gondolkodni. Az nem egy igaz álláspont, vagy nem jutunk vele előre, ha azt mondjuk, hogy ne legyenek sztereotípiák, mert lesznek. De tök jó, amikor megbolygatják ezeket, mint a *Bambinánál*.

G. S.: Már az is lehet cél, hogy kerüljenek új sztereotípiák, amelyek új utakat mutatnak, új életstratégiákat vázolnak fel. Másrészt meg, végiggondolva a beszélgetésünket, a *Perkucigó* gyakorolt mindannyiunkra a legerősebb hatást, mert ott önmagáról, a saját életéről, dilemmáiról beszélt Fekete-Lovas Zsolt.

P. B.: Ez a színház egyik legnagyobb paradoxona, hogy minél személyesebb, kívülről annál inkább át tudom élni. Nem az általánosságot tudom átélni, hanem az egyénit. Azért

legyenek sztereotípiák, mert kellene, de sokféle legyen, és legyenek újfélék.

O. J.: Maga a „roma hősök” mint fogalom roppant izgalmasan hangzik számomra. A történelmi és irodalmi hősök megképzése a magyar vagy az európai kultúrában már egy-két évszázaddal ezelőtt megtörtént. Innen nézve tehát a hősképzés avitt dolognak tűnhet, mégis nagyon figyelemreméltó, hogy eddigi hiányosságát kompenzálva a cigányság napjainkban tesz kísérletet arra, hogy a saját hőseit megképezze. Örvedetesnek tartom, hogy a Független Színház ennek szolgálatába áll, és kísérletet tesz arra, hogy egyéni vagy közösségi szinten alakítson ki olyan cigány hősokeket, hőstörténeteket, amelyek elbeszélhetők és megmutathatók, és így megismerhetők és talán elfogadhatók is lesznek cigányok és nem cigányok számára egyaránt.

A beszélgetést szerkesztette: Gábor Sára

A beszélgetés résztvevőiről: Gábor Sára 2018-ban végzett az SZFE dramaturg szakán, jelenleg az Örkény István Színház dramaturgia; Orsós János Róbert az ELTE BTK Irodalomtudományi Intézet PhD-hallgatója, kutatási területei: nemzeti irodalmak, 19. századi cigány irodalom, irodalmi cigányábrázolás; Perényi Balázs drámatanár-rendező, a Vörösmarty Mihály Gimnázium és a Pesti Magyar Színiakadémia tanára, tanít több egyetemen, dolgozott több független és kőszínházi társulattal.

Fekete-Lovas Zsolt a *Perkucigó*ban. Fotók: Vincze Alina

